

ЧЛАНЦИ

Е. Ј. Немировски

ДА ЛИ ЈЕ ПОСТОЈАЛО ШТАМПАНО ЧЕТВОРОЈЕВАНЂЕЉЕ ИЗ ШТАМПАРИЈЕ ЂУРЂА ЦРНОЈЕВИЋА

Као што је познато, једини извор тврдњи о постојању Четворојеванђеља наштампаног око 1496. године у штампарији Ђурђа Црнојевића важна је фраза рукописног такозваног Буђановачког Четворојеванђеља 1548. године: „Си извод от форми Црноевич, от сложенија Макариева“.* Тај запис докуменат су тумачили на тај начин да је као оригинал за рукопис послужило штампано издање које је штампала прва црногорска штампарија.¹

Има, истина, још једно знатно раније саопштење које се може повезати са поменутиим издањем, чији ни један примјерак није дошао до нас. Тај запис, који је крајем XVI, почетком XVII вијека урадио рашки митрополит Висарион у рукописном Богородичнику, сада се чува у Државној Публичној библиотеци М. Е. Салтикова Шчедрина у Санкт-Петербургу. У запису се говори о даровима које је митрополит приложио „храму Богослужења на мјесту званом Градац“. Између дарова биле су и књиге: ев[ан]гелие, псалтир, ок[тоих] прваго гласа Чрноевича, и петогласник, сборник Божи даров[а]н, псаломник и житие свете Елене, летургију Божидаров форме“.

Ако судимо по редоследу набрајања књига, можемо претпоставити да су прве четири од њих наштампане у штампарији Ђурђа Црнојевића. Међу њима је и поменуто Јеванђеље. Уосталом то је могло да буде и другачије.

У новије вријеме о црногорском првом штампаном Четворојеванђељу први је почео да говори Ђорђе Спасојевић Радојичић (1905—1970.). Наравно, то издање он није ни видио. Али 23. октобра 1937. године у његовим рукама нашло се рукописно

* Због недостатка у штампарији одговарајућих слова извршена је транскрипција на савремени језик.

¹ Види: Ђорђе Сп. Радојичић, О штампарији Црнојевића, Гласник Скопског научног друштва. Скопље 1938, књ. 19, стр. 166—171.

Четворојеванђеље на крају којег је прочитао ту фразу са спомињањем „форми Црноевич“, коју смо навели на почетку чланка. Радојичић је једнозначно избројао — сматрао те ријечи као доказ за постојање првоштампаног црногорског Четворојеванђеља.

Прије свега, требало је извршити брижљиво текстолошко изучавање рукописа, упоредити га са другим издањима прве црногорске штампарије. На жалост, да се то уради није успјело. Рукопис се налазио у Радојичићевим рукама само неколико часова. „Његов власник — писао је он затим, — допустио ми је само да га површно разгледам. Нијесам могао да препишем ни запис који је прилично дуг (почиње на другој страни претпоследњег листа, а завршава се на првој страни последњег листа — испуњава готово обје те стране). Успио сам да из записа испишем оне реченице које чине његову главну садржину“.²

Податке о том рукописном Четворојеванђељу Ђ. Сп. Радојичић је објавио 1938. године у чланку „О штампарији Црнојевића“.

Рукопис је припадао сеоском свештенику из околине Винковаца. Затим је он постао власништво патријарха Гаврила.⁴ Књига се чувала у згради Патријаршије у Београду, и 1941. године, када су зграду заузеле фашистичке војске, нестала је. Међутим, још раније патријарх је дозволио Ђ. Сп. Радојичићу да се подробније упозна са рукописом. Научник је направио изватке из ње, и такође фотокопирао неке странице. Године 1948. публиковао је (у савременој српској транскрипцији) пун текст предговора рукописа и истовремено изразио наду да ће касније Четворојеванђељу посветити подробније истраживање.⁵ То обећање, на жалост, није остварено.

Снимци појединих страница књиге сачувани су у личном фонду Ђ. Сп. Радојичића, који се чува на Филозофском факултету у Новом Саду. Године 1988. репродукције снимака је публиковао Боривоје Маринковић.⁶

Палеографски опис рукописног Четворојеванђеља на располагању немамо. Ми не знамо колики је био његов обим, какве је текстове, осим канонских, он укључивао. О украшавањима можемо судити по репродукцијама у књизи Б. Маринковића. На њима су репродуковане три вињете: једна прије предговора Феофилакта, бугарског архиепископа, друга пред јеванђељем од Матфеја, трећа пред јеванђељем од Јоана. У књизи су биле барем још

² Извјештај Императорске Публичке библиотеке за 1868. годину, Санкт-Петербург 1869, стр. 40; Љуб. Стојановић. Стари српски записи и натписи, Београд 1903, књ. 2, стр. 428, бр. 4329.

³ Борђе Сп. Радојичић, О штампарији Црнојевића, стр. 166.

⁴ Види: М. Мијатовић, Њ. Св. Патријарх при повратку за Београд добио је на поклон старо „Бујановачко јеванђеље“, писано 1548. године, Политика, Београд 21. новембар 1939, бр. 11306, стр. 7.

⁵ Види: Ђ. Сп. Радојичић, Биљешке о штампаријама у Црној Гори у XV и XVI вијеку, Историјски записи, Цетиње 1948, књ. 2, св. 1—2, стр. 3, 8.

⁶ Види: Боривоје Маринковић, Библиографија о нашем ћириличком штампарству, штампаријама и књигама XV, XVI и XXII столећа. Цетиње, 1988, књ. I, „Мних Макарије от Чрније Гори“, сл. 6—10.

три вињете, пред јеванђељима од Марка и Луке и пред Саборницима 12 мјесеци.

С орнаментиком издања Ђурђа Црнојевића, као уосталом и са орнаментиком валашког Четворојеванђеља 1512. године, вињете рукописног Четворојеванђеља немају ничег заједничког. Треба рећи да се уопште орнаментика рукописа некако појављује из општег млаза јужнословенске књижне декорације. Прва од вињета јавља нам примјер веома тијесног преплета каишева, савим несличног слободној плетеници балканског орнамента. Аналогне шаре неочекивано налазимо у украјинским рукописима с краја XVI — почетка XVII вијека. Таква праволинијска тијесна плетеница украшава украјинско Јеванђеље из 1579—1580. године.⁷ Апостол из 1611. године⁸ Јеванђеље с почетка XVII вијека из збирке Љвовског државног музеја украјинске умјетности.⁹ Те вињете имитирају плетене народне израђевине од коже, лозе, сламе.

У двјема другим вињетама сусрећемо се са украшеним шаренилом ромбоидне декорације која такође налази паралеле у украјинским рукописима, у истом Апостолу из 1611. године¹⁰ у Јеванђељу с краја XVI вијека из збирке Љвовског државног музеја украјинске умјетности.¹¹

Те везе Буђановачког Четворојеванђеља са украјинском традицијом објашњавају се тиме да је рукопис настао у Срему који је увијек одржавао тијесне везе са Украјином. Загонетна је, међутим, чињеница да блиске по духу орнаментике на српским земљама нећемо наћи, а на Украјини она се појављује у касније вријеме.

Вињете рукописа који нас интересује снабђевене су угловним украсима — акротеријама у облику стабљика с пупољцима који се подижу од доњег краја. Такви украси у српској књижној орнаментички нијесу ријеткост. Специфичност Буђановачког Четворојеванђеља своди се на то што стабљика одлази од једног из доњих углова вињете. Акротерија другог угла представљена је само кратком граном са пупољком. Аналогних украса у другим српским рукописима не можемо наћи.

Веома су далеки од црногорских узорака иницијали рукописног Четворојеванђеља. Писмо књиге такође нема ништа заједничко са словима издања штампарије Ђурђа Црнојевића.

На два посљедња листа рукописа налазио се предговор. Ми га реконструирамо овдје, реконструирајући правопис словенског оригинала, али не гарантујући за тачност предаје сада недоступ-

⁷ Види: И. Свенцички, Уљепшавање рукописа у Галичкој Украјини XVI вијека. Жовка 1922—1923, бр. 176, 191, 192.

⁸ Љвовска научна библиотека Академије наука УССР, бр. 11, 15.

⁹ Љвовски државни музеј украјинске умјетности, бр. 20; Запаско Ј. П. Орнаментална опремања украјинске рукописне књиге. Кијев 1960, стр. 97, слика 57.

¹⁰ Види: Ј. П. Запаско, Дјела, стр. 99, цртеж 59.

¹¹ Љвовски државни музеј украјинске умјетности, бр. 25118; Ј. П. Запаско, Дјела, стр. 90, слика 60.

ног оригинала. Ствар је у томе што је Ђ. Сп. Радојичић публиковани поговор 1848. године транскрибовао савременом српском азбуком. Умјесто „џ“ писао је „шт“, умјесто „ј“ „ју“, умјесто „лю“ — „љу“, итд. Само је неколико редака поговора репродуковао оригиналном транскрипцијом у Радојичићевом чланку, публикованом 1938. године. Ипак, пређимо на текст који објављујемо у поређењу са поговором валашког Четворојеванђеља 1512. године.

*Буђеновачко
Четворојеванђеље*

Всевидцу и прѣблагому бо-
гоу слава и велічїе дающемоу
свршити всако дѣло благо,
иже о нем начинаемоу. Томоу
слава и држава в веки веком
аминь.

Понеже иже в троици по-
кланяеми бог благоизволи цр-
ков свою исплнити светими
книгами в славословіе и ползу
прочитающим, аз грешни и
манши в чловецех свещеник
Воук взрєвновахъ поспеше-
нием светаго доуха и любовію
еже к божаставним и светим
црквам написахъ сію доуше-
спасную книгу четвероблаго-
вѣстїе, еже доух свети апос-
толскими оусти отрину в по-
знанїе и исплненїе славосло-
вію трїслнчнаго в единствѣ
покланяемаго божества. Молю
же юние и свзрастние и ста-
рие, чтүще и пишүще, любве
Христове ради исправляите
нас же усрдно потщавших се
на сие дело благословляти да
обои слаवेशе ѡтца, из него
же вса, сина, им же вса, доуха
светаго. о нем же вса. ѡблада-
ющу царствомъ в амирѣхъ
царю Сулимену повелѣнїемъ
архїеп[и]ск[о]помъ бѣльград-
скїим и сремским квр Логїном
троудих се ѡ семь аз грешни
прѣзвитерь Воук въ Сремоу
на Боугановцех. Зде улоучити
смиренїе и милост, тамо же
сее светом озарим се и благо-

*Четворојеванђеље
из 1512. године*

Вѣс видцу и прѣбл[а]гому
б[ог]оу слава и велічїе дажшо-
му сввршити вѣсѣко дѣло
бл[а]го, иже ѡ немъ начинае-
му, тому слава и дрѣжава въ
вѣкы вѣком, амїнь.

Понеже иже въ троици по-
кланѣемїи б[ог]ъ бл[а]гоизво-
ли црковъ своѣхъ исплннити
с[ве]тїыми книгами въ слаго-
словїе и полсѣхъ прочитажшїмъ,
сега ради и азъ въ Х[рист]а
б[ог]а бл[а]говѣрнїи и б[ог]омъ
хранимїи и самодрѣжавни го-
сподарь Иѡ Басараба великїи
воевода и г[о]сп[о]дїнь вѣсеи
земли Оугровлахїиской и Поу-
доунавїю, сынъ прѣдобраго и
великаго г[о]сп[о]дїна Иѡ Ба-
сараба воеводѣ, взрєвновахъ
поспѣшенїемъ с[ве]т[а]го д[оу]-
ха и любовїи еже къ б[ог]ж-
ствнїмъ и с[ве]тїимъ црквамъ
написахъ сї д[оу]шесп[а]снѣхъ
книгѣхъ, четверобл[а]говѣстїе.
Аже д[оу]хъ с[ве]тїи ап[о]с-
т

[то]льскими оусти оригнѣхъ въ
познанїе и исплненїе слаго-
словїю трїслнчнаго въ един-
ствѣ покланѣемаго б[ог]ж[е]с-
тва. Мол же юнїхъ и свѣз-
растнїхъ и старїе чѣтѣжше и
пишѣше любве Х[ристо]вѣ ра-
ди исправлѣите, нас же оусрѣ-
дно потщавших с на сїе дѣ-
ло бл[а]гословлѣти, да обои
слаवेशе [т]ца, из него же
вѣсѣ, с[ы]на, им же вѣсѣ,

датию, амин. Исписа се въ лѣто ЗНС (7056=1548) кроугъ слнцу КИ (28) а лоуни З (7) светое евангеліе богу на славоу светим на светию христианом на спасеніе. Поче се м[ѣ]с[е]ца авгоус[та] КИ (28) дньн. Богу нашему слава в веки, амин.

д[оу]ха с[ве]т[а]го, о нем же въсѣ, zde оулжчити сѣмиреніе и м[и]л[о]сть, тамо же се свѣтомъ озарим с и бл[а]годѣтї , аминъ. Повелѣніемъ г[о]сп[о]дар Іω Басараба, великаго воеводы, азъ Х[рист]оу рабъ, с[ве]щенноинокъ Макариѣ, трудих с ѡсемь и сѣврѣшихомъ сѣ книги въ лѣто ЗК (7020=1512) кржгъ слнцоу К (20), лоуни Θ (9) индиктїѡнь ДІ (14) м[е]с[е]ца іоуніа КЕ (25) дньн.¹²

Лако се убиједити да је поговор Буџановачког рукописа дословно понављање поговора влашког Четворојеванђеља из 1512. године. При томе, у средини текста природно је скинута народна похвална пјесма — величање „апсолутног господара Ј. Басараба“, а на крају његово име је замијењено именом београдског архиепископа и Сремског Логина (или Лонгина). А умјесто Макарија, који је штампао Четворојеванђеље 1512. године, назван је презвитер Вук који је преписао Буџановачко Четворојеванђеље 1548. године.

Занимљиво је да до данас ни један од истраживача није писао о подударану поговора; то као да неспорно указује да оригинал за рукопис из 1548. године није послужио непознато црногорско Четворојеванђеље, већ валашко издање 1512. године. Уосталом, нама остаје могућност да тврдимо да је такав поговор првобитно био у црногорском издању, а отуда је прекопиран у Четворојеванђеље 1512. године. У прилог томе може да говори чињеница да се поговор валашког Октоиха 1510. године на појединим мјестима (не у цјелини!) подудара са предговором Октоиха првогласника 1494. године.

Рукопис о којем говори Ђ. Сп. Радојичић је већ у чланку 1938. године назвао Буџановачко Четворојеванђеље. Придјев је направљен од назива мјеста (у Срему) гдје је била преписана књига. У поговору оно је названо Бугановци, а савремени назив је Буџановци. Других спомињања о том селу у старим српским рукописима не знамо.

Неколико ријечи о људима који су поменути у поговору. Човјек који је написао књигу у поговору је ословљен два пута, једном као „свештеник Вук“, а други пут као „презвитер Воук“. Познати Псалтир с Минејем, који је „презвитер Воук“ завршио да пише „от Битиа в лето З КЕ (7025—1516), месеца сееквриа (тј. септембра) в мeste Врхобоснју рекомеѡ Сарајевоу“. Рукопис је наредио написати „кнез Михаилу рекоми от места Плевал и приложи ју в храм Успенија пресвете и Богородице.“ Сада се овај рукопис налази у манастиру св. Троице близу Пљеваља.¹⁴ По

¹² Четворојеванђеље (Трговиште), 1512. Лист 2:0.

мишљењу Ђ. Сп. Радојичића, ова презвитера нијесу идентична, то су различити људи.¹⁵ Мишљење је по нашем виђењу изречено са прегјераном категоричношћу. Писац обје књиге могао је бити један те исти човјек. У прилог тој тврдњи говори чињеница да оба писца помињу у поговорима имена турских султана у годинама када су преписане књиге: 1516. године — „тогда бо царствујушћу нечстивејшему цару Селимоу“, а 1548. године — „обладајушћоу царством в Амирех царју Сеулиену.“

У првом случају поменут је султан Селим I, који је владао 1512—1520. године, а у другом султан Сулејман II Великолепни, који је владао 1520—1566. године.

Мало више је познато о архиепископу и митрополиту Лонгину. У манастиру Крушедолу на Фрушкој гори одавно је чувана митра коју је „саворила“ „деспотица Јекатерина“ за митрополита Лонгина.¹⁶ Датум у запису на митри дат је само „НЕ“, тј. „55“.

Љубомир Стојановић, публикујући запис израчунао је да је митра израђена 6955. године од стварања свијета, или 1447. године од Рођења Христовог.¹⁷ Полазећи од тог датума, К. Јиричек, А. Гавриловић и Рад. М. Грујић су тврдили да је Лонгин живио у XV вијеку.¹⁸ Међутим, други записи повезани са тим човјеком недвосмислено указују на XVI вијек. Међу њима је натпис на тријему у манастиру Крушедол: „Изволением отца и поспешением сына и совершением святаго духа сеи свјатии храм Благовещченија пресвјатаја Богородици подписа сја при игүмена Иоакиме иеромонасе и соверши сја при митрополите квр Логине и при игүмену Пагкратии в лето 1545 инд[икт] 4, круг сл[нца] 26.“ Значи, митра није направљена 1447. већ 1547. године, годину дана прије појаве Буџановачког Четворојеванђеља. То потврђују и истраживања Ђ. Сп. Радојичића, који је идентификовао „деспотицу Јекатерину“ с Катарином Бачани, удовицом деспота Стевана Борислава (умро 1535. године).²⁰

¹³ Цит. по: Љуб. Стојановић, Стари српски записи и натписи, Београд 1902, књ. 1, стр. 130—131, бр. 427.

¹⁴ Види: М. Вукићевић, Из старих Србуља, Гласник Земаљског музеја у Босни и Херцеговини, Сарајево 1901, књ. 13, стр. 309—310, сл. 34.

¹⁵ Ђ. Сп. Радојичић, О штампарији Црнојевића, стр. 167.

¹⁶ Фотографију митре види: Л. Мирковић, Старине фрушкогорских манастира. Београд 1931, табл. 31, сл. 1.

¹⁷ Види: Љуб. Стојановић, Стари записи и натписи. Београд 1902, књ. 1, стр. 91, бр. 287; Старинар, Београд 1885, књ. 2, стр. 113.

¹⁸ Види: К. Јиричек, Историја Срба. Београд 1923, књ. 4, стр. 170; А. Гавриловић, Историја Српске православне цркве. Београд 1927, стр. 120; Рад. М. Грујић, Угарска епархија, Народна енциклопедија, Београд 1929, књ. 4, стр. 668.

¹⁹ Љуб. Стојановић, Стари српски записи и натписи, Београд 1903, књ. 2, стр. 187, бр. 3096, Београд 1905, књ. 3, стр. 55, бр. 4965; Ср. Карловци 1926, књ. 6, стр. 68—69, бр. 9829.

²⁰ Види: Ђ. Сп. Радојичић, Деспотица Јекатерина из записа на митри манастира Крушедола, Гласник Историјског друштва у Новом Саду, 1930, књ. 3, стр. 105.

Сада о времену појаве Буџановачког Четворојеванђеља. У поговору су наведени следећи датуми: „в лето 3 НС (7056—1548) кроуг слнцу КИ (28), а лоуни (7) . . . Поче се месеца маја КИ (28) дн и сврши се месеца авгууста ДІ (14) дн.“

У првобитној публикацији Ђ. Сп. Радојичића умјесто 14. авгууста стоји 4. авгууста.²¹ Касније научник је сам исправио ту грешку.²² Рад на књизи тако је трајао 79 дана. За такву велику књигу, Четворојеванђеље, по нашем мишљењу, то је мало. Пошто је савремено налазиште рукописа непознато, ми смо лишени могућности да провјеримо да ли је запис фалсификован или није. Сада ћемо одредити да је горе наведени датум тачан. На 1548. годину заиста је наилазио 28-ми сунчев круг и 7-ми мјесечев круг.²³

Главно питање које нас интересује у вези са Буџановачким Четворојеванђељем састоји се у томе да ли је стварно та књига списак с црногорског Четворојеванђеља, наштампан вјероватно 1496. године. Ђ. Сп. Радојичић је рјешавао то питање позитивно, удаљавајући се од директног указивања у поговору рукописа: „Си извод от форми Црноевич, от сложенија Макариева.“

Ако се други дио фразе може односити на Четворојеванђеље из 1512. године, које је штампано свештеник Макарије којег идентификују са црногорским штампаром, онда први дио једнако указује на цетињску штампарију. По Радојичићевом мишљењу, „друге доказе не би било потребно наводити“.²⁴ Научник, међутим, наводи још један доказ, а управо средњобугарску ортографију валашког издања 1512. године чија је карактеристична особина употреба јусова. У Буџановачком Четворојеванђељу јусова нема, као што их нема ни у издањима штампарије Ђурба Црнојевића.

То питање се, међутим, истозначно не рјешава. Да бисмо га мало појаснили, упоредили смо текстове Буџановачког Четворојеванђеља (по репродукцијама у књизи Боривоја Маринковића) са Четворојеванђељем из 1512. године (на примјерку Државне библиотеке СССР-а В. И. Лењина). Упоредиван је почетак Ореофилактовог предговора, архиепископа бугарског, почетак јеванђеља од Матфеја, зачетак 39. јеванђеља од Матфеја, почетак јеванђеља од Марка и крај зачетка 61. јеванђеља од Јоана. Текстови Буџановачког Четворојеванђеља један ка другом понављају текстове валашког издања 1512. године. Различити су само орфографија и акценација. Посебно је интересанте резултате дало упоређивање почетног дијела јеванђеља од Матфеја које садржи родословље Исуса Христа. Навешћемо овдје неколико фраза из тих текстова које дозвољавају да се изведу интересантни закључци. Упознајући се са тим фразама, треба имати у виду да изостав-

²¹ Види: Ђ. Сп. Радојичић, О штампарији Црнојевића, стр. 167.

²² Види: Ђ. Сп. Радојичић, Биљешке о штампаријама у Црној Гори у XV и XVI вијеку, стр. 3.

²³ Види: Л. З. Черепнин, Руска хронологија. Москва 1944, стр. 42, 52.

²⁴ Ђ. Сп. Радојичић, О штампарији Црнојевића, стр. 168.

љамо знаке акцентуације, а дијакритичке знаке преводимо у ред и стављамо изнад њих титла.

Страница бр. 11 / десет упоредних редова није преведено.

Четвероевангелие 1512 г.

...іоуда же роди, фареса и
 зара ω еамары. фарес же ро-
 ди, есрома. есром же роди,
 арама. арам же роди, амина-
 дава. аминадав же, роди, наас-
 сѡна. наассѡн же роди, сал-
 мѡна. салмѡн же роди, воѡза
 ω рахавы. воѡз же роди, ѡвида
 ѡ роуѡы. ѡвид же роди іесеа.
 іесеи же роди двѡа црѣ...²⁵

Обратимо пажњу читаоца на ту чињеницу да се у тим текстовима посліје ријечи „роди“ испред властитог имена обично ставља зарез. У Четворојеванђељу 1512. године тога знака интерпункције нема само у два случаја, испред имена Ијесеја и Давида. Исто такву особитост наћи ћемо у Буџановачком Четворојеванђељу 1548. године.

Треба рећи да се у разним издањима Четворојеванђеља сударамо са различитом праксом уношења зареза у том случају. У московском Ускословном Четворојеванђељу око 1553. године зареза посліје ријечи „роди“ уопште нема.²⁶ А у московском Средњословном Четворојеванђељу око 1558. године зарези су унесени свуда, осим испред имена Аминадава.²⁷

Особености у уношењу зареза у Буџановачком Четворојеванђељу и у валашком издању 1512. године, по нашем мишљењу, убједљиво свједоче да је прво спис посљедњег.

И још једно запажање. Свако од имена прародитеља Христа у горе наведеном тексту наведено је два пута, у номинативу и акузативу. Правопис имена у тим падежима је исти. Само у једном случају у Четворојеванђељу 1512. године име у акузативу није написано тако као у номинативу: есрома — есром. Исто такву специфичност срећемо у Буџановачком Четворојеванђељу.

Све то, као и скоро идентични текстови поговора, по нашем мишљењу, свједочи да је за оригинал Буџановачког Четворојеванђеља служило не непознато у једном примјерку црногорско Четворојеванђеље, већ велашко издање 1512. године.

²⁵ Четворојеванђеље (Трговиште), 1512, лист 7.

²⁶ Види репродукцију: Ј. Л. Немировски. Појава штампана књига у Москви. Иван Фјодоров. Москва, 1964, стр. 157.

²⁷ Исто, уметак између стр. 208 и 209.

О томе говори и та значајна чињеница да ми не знамо чак ни један најмањи фрагмент тога тобоже петог издања штампарије Ђурђа Црнојевића. Четворојеванђеље је велика књига, коју су у литургијској пракси употребљавали знатно рјеђе него Октоих или Псалтир. Пропасти без трага у магловитој даљини вјекова та књига није могла. Ради примјера, указаћемо да нам је Четворојеванђеље 1512. године познато и сада у 17 примјерака, београдско Четворојеванђеље 1552. године у 32 примјерка, Четворојеванђеље 1562. године из Мркшине цркве у 30 примјерака.²⁸

Шта бива са директним указивањем презвитера Вука о томе, што је писао „от форми Црноевич, от сложенија Макариева“. Презвитер је сигурно знао да је свештеник Макарије радио у штампарији Ђурђа Црнојевића и случајно је повезивао са именом црногорског штампара и Четворојеванђеље 1512. године, како то чине многи истраживачи све до данашњег дана.

Што се тиче горе наведеног записа митрополита Висариона на Богородичнику из манастира Градац, онда поменуто овдје Јеванђеље, очигледно не треба повезивати са штампаријом Црнојевића.

Ни о чему говори различита ортографија Четворојеванђеља 1512. године и Буђановачког Четворојеванђеља 1548. године. Преписујући књигу, презвитер Вук је преводио бугарску ортографију у српску. Слични примјери се сретају често. Тако, на примјер, 1433—1434. године дијак писар Грбац који је преписивао Триод, означио је у поговору да он „сију књигу... изведком из бугарские књиги на србски чин.“

Подсјетимо и на то да је Павел Јозеф Шафарик сматрао београдско Четворојеванђеље са српском ортографијом прештампавање валашког издања 1512. године, за које је карактеристична бугарска ортографија.

Све горе речено приморава нас да посумњамо у вјеродостојност тврдњи Ђурђа Спасојевића Радојичића: „Презвитер Вук нема сумње имао је пред собом Четворојеванђеље из штампарије Црнојевића. Оно му је послужило као извод за Буђановачко јеванђеље“.³⁰

Превео с руског
Мирољуб Ралевић, проф.

²⁸ Види: Ј. Л. Немировски, Претходник спис староштампаних издања ћирилских слова је XV прве половине XVI вијека. У помоћ састављачима (остављеног каталога староштампаних издања ћириличких и глаголичких слова Москва 1976, свеска 1, стр. 34, бр. 11; Ј. А. Лабинцев, Претходни списак староштампаних издања ћириличких слова друге половине XVI вијека. Исто. Москва 1979, свеска 4, стр. 16, 19, бр. 2, 21.

²⁹ Љуб. Стојановић, Стари српски записи и натписи. Београд 1902, књ. I, стр. 86, бр. 263—264.

³⁰ Ђ. Сп. Радојичић, О штампарији Црнојевића, стр. 169.